

Kaks Shakespeare'i - kaks Othello

Tänapäeval seisab vastamisi kaks ühiskonda: sotsialistlik ja kapitalistlik. See tähendab ühtlasi, et on vastamisi asetatud kaks võitlevat ideoloogiat. Sellest omakorda järeldub, et meil tuleb rangelt vahet teha kahe suguse kirjanduse ja kahe suguse kunsti vahel. On olemas nõukogude kunst ning kirjandus ja on olemas kaasaegne kodanlik kunst ning kirjandus. Kui esimene neist seab oma ülesandeks võidelda inimkonna hüvangu nimel, siis teise eesmärgiks on teenindada kapitalistide kui valitseva klassi huve. Selle tõttu, kui me tahame kõnelda Shakespeare'ist ja tema tõlgitsemisest, tuleb meil rangelt eraldada neid seisukohti, millega on lähenedud suurele meistri kapitalistlikus ühiskonnas, ja neid, mida on aluseks võetud Nõukogude Liidus. Me ei tohi unustada, et niisamuti nagu on olemas kaks kunsti ja kirjandust, niisamuti on olemas kaks Shakespeare'i: nii nagu teda tõlgitsetakse kodanlikus läänes ja kuidas teda mõistetakse meie nõukogude kodumaal.

Nõukogude teatri Shakespeare'i-lavastuste ülesandeks on anda tõlgitsusi, mis tooksid lavale autori tõelise mõtte ning vabastaksid Shakespeare'i kujud sellest saastast, mille alla neid on matnud kodanlik lava. Nõukogude lavastajate, näitlejate ja shakespeareoloogide ülesandeks on seega võidelda Shakespeare'i progressiivse tuuma nimel nende moonutuste vastu, mida on populariseeritud sajandite kestel ja mis on omandanud eriti reaktsioonilise laadi kaasaegses kapitalistlikus ühiskonnas. Lavastada Shakespeare'i, see tähendab asuda samuti võitlejapositsioonil kodanliku ideoloogia vastu kui kaasaegses nõukogude dramaturgiaski. Meie vennasvabariikide lavastajad ning näitlejad on oma tööga tõestanud, et nad on õigesti aru saanud ülesandeist, mida esitatakse Shakespeare'i lavastamisele ning tõlgitsemisele.

Seisukohad, mis on selgunud vanemate vennasvabariikide töös Shakespeare'i lavastamisel, on eelkõige tänuväärseks abiks meie noorele nõukogude lavale. Kui vaadata tagasi nendele Shakespeare'i-lavastustele, mida on andnud meie kodanlik lava, siis leiame seal vähe väärtuslikku. Need olid lavastused, mis seisid kaugel Shakespeare'i tõelisest mõistmisest. Imperialismi ajastu kodanlusele jäi ja jääb arusaamatuks ning vastuvõtmatuks Shakespeare kui humanist, kui kirjanik, kelle eesmärgiks oli võidelda parema inimese nimel. Eesti kodanlus ei võinud siin olla mingiks erandiks. Selle tõttu oli päris arusaadav, et kodanliku vabariikluse lõpupäevil jõuti välja koguni Shakespeare'i kui kirjaniku eitamiseni. Shakespeare oli eesti kodanlusele võõras inimene, kes pole tegelikult keegi muu, kui on ajastu tüüpiline esindaja — feodaalajastu julmusest ning iduneva kapitalismi saagiannusest sigitatud reaalkuju. Kui Othello veendub teda ümbritseva keskkonna (niihästi Veneetsa võimukandjate kui Jago) alatuses ning õiglusetuses, siis see annabki talle aluse ütlemiseks: „Mu meelet surm on õnn.“ Ühiskonnas, mis sünnitab jagosid, on Othello määratud paratamatult hukkumisele. Kuid see, mis ei hävi, on Othello usk inimesesse. Kui Othello saab teada Desdemona süütusest, nutab Othello, et äärmiselt kahju Desdemonast, kuid — nagu seletab prof. Morozov — „muutuvad Othello pisarad samas „Araabia puude tervendavaks vaiguks“: Othello nutab rõõmupisaradest teda valdab piiritu rõõm — Desdemona oli süütu!“

Kokku võttes võib ütelda, et kodanlikul laval propageeritud armukadedusetragediaale ja rassiteooria kinnitamisele metslase Othello kujul, asetatakse nõukogude shakespeareoloogia ja nõukogude lava vastu tõlgitsemise, milles on edasi antud Shakespeare'i kui humanisti sügav armastus inimese vastu ja Shakespeare'i kui realist kriitika sellele ühiskonnale, milles oli hukkumisele määratud inimesed õilsa mõtte, suursuguse hinge ning suure süüdamega.

„Othello“, mille tõi hiljuti lavale RT „Estonia“, on esimeseks selle teose lavastuseks eesti nõukogude teatris. See kohustas niihästi lavastajat (Andres Särev) kui näitlejaid andma sellist tõelist tulemust, mis oleks teravaks protestiks nendele „Othellodele“, mida on andnud kodanlik lava.

Kui vaadelda „Othello“ nende lavastuste reas, mida „Estonia“ on pakkinud möödunud hooajapoolse kestel, tuleb kohe märkida, et „Othello“ seisab oma kunstiliselt tasemelt eelmistest tunduvalt kõrgemal. Nii lavastaja kui näitlejate poolt on tehtud hoolikat tööd. Selle tulemuseks on terve rida märkimisväärseid õnnestumisi. Ometi ei saa aga ütelda, et ülesanne oleks olnud lahendatud täies ulatuses ja täie kordaminekuga. Milles seisnevad siis lavastuse kordaminekud ja puudujäägid?

Tõhusate tulemustena tuleks kõigepealt esile tõsta Andres Särevi tööd lavastajana ja Ants Eskolat Jago osatäitjana. Lavastusest nähtub, et lavastaja oli teostanud kujude üksikasjaliku analüüsi, mis tegi temast mauri naise. 1944. a. väitis dr. Hans Stief „Völkischer Beobachter'is“, et „Othello“ ei omavat menu kaasaegsel laval. Too fašistlik teadlane leiab, et kõrgemal rassistil on ebasobiv jälgida laval mauri metsloomarävu. Niipalju kui me leiame Othello tõlgitsusi kodanlikel lavadel, eriti aga fašistlikes teatris, on siin tegemist rassiteooria kõige jämedama rakendamisega ja inimloomuse madalate instinktidest rõhutamisega. A. Strobel tõstis 1944. a. samas ajalehes esile „Othello“ kui lavateost, milles on armukadeduse probleem kõige ilmekamalt lahendatud. Sakslasest teatriarvustaja O. Hesse ei jõua aga ära imestada ning küllaldaselt kiita, millise osavusega Evald Basser näitas Othello näo moondumist „metsinimese jõustaks“.

Hoopis teissugune on arusaamine Othello kujust nõukogude teatris ja hoopis teissugune sõna on ütelda „Othello“ kui tragöödia nõukogude publikule. Nõukogude laval pole „Othello“ armukadedusetragedia, vaid petetud usalduse tragöödia. Nõukogude „Othello“-lavastused ei sea endale eesmärgiks alla kriipsutada rasside ebavõrdsust ning ebaväärsust, vaid kinnitavad, et mitte inimese rassiline päritolu ega tema naha värvus ei määra tema väärtust, vaid et selleks on tema paremad omadused ning isiklik tublidus. Othello pole loomuselt armukade (mida kinnitab ühtlasi Shakespeare'i tekst), vaid tark, suuremeelne ning õilis inimene. Teda iseloomustab tohutu usk inimesesse. Ta on ise aus ning õiglane ja usaldab sellisena ka ümbritsevat inimesi. Ostužev, kelle Othello on kujunenud haaravaks elamuseks paljudele nõukogude teatrikülastajatele, on iseloomustanud Othello järgmiselt: „Arvukate joonte seas, mis on omased Othello karakterile ja kujule, tuleb eraldada nelja põhilist: määratu armastus inimese vastu, mis kasvab välja tema humanismist, piiritu usaldus, mis tuleneb sellest armastusest, tõeline suursugusust kui Othello sisemise puhtuse avaldus ja sügav demokratism kui tema ühiskondliku olemisega seotud elutunnetus ja filosoofia.“ Sellisena seisab Othello kui inimese märksa kõrgemal teda ümbritsevast keskkonnast. Tal oli süda suur! — iseloomustab Shakespeare Othello (Cassio tekstis) ja seda võiks pidada juhtlauseks kogu tragöödia „Othello“ kohta.

„Othello“ on esimeseks selle teose lavastuseks eesti nõukogude teatris. See kohustas niihästi lavastajat (Andres Särev) kui näitlejaid andma sellist tõelist tulemust, mis oleks teravaks protestiks nendele „Othellodele“, mida on andnud kodanlik lava.